

prosentin kuolleisuuteen yltäneen väestökriisin on sanottu olleen Länsi-Euroopan rauhanajan nälkäkatastrofeista viimeinen.¹ Vuoden 1868 keväällä järkyttäviin mittoihin nousseen kuolleisuuden syitä on edelleen vaikea käsittää, eikä tuhoon johtanut tapahtumien kulku ole lainkaan yksiselitteinen tai taustasyty selitetty.

Kansainvälinen nälkäkriisitutkimus on kohdistanut huomionsa nälkäkatastrofeihin pitkäaikaisina, usein lineaarisesti kehittyvinä prosesseina, joiden merkit ovat olleet nähtävissä ja tunnistettavissa pitkään. Tämä niin sanottu prosessinäkökulma on syrjäyttänyt aiemman tapahtumanäkökulman, jonka mukaan nälkäkriisit olisivat väliaikaisia, satunnaisia, äkillisesti kehittyneitä kohtalokkaita ja yksittäisiä tapahtumia, jotka ovat tulleet näkyviksi huomattavan korkeina kuolleisuusluokina. Usein nälkäkriisejä on pyritty tarkastelemaan prosesseina muun muassa systeemiteorian menetelmien avulla. Tässä prosessi- ja tapahtumateorioiden yhdistelmässä ajatellaan, että pitkäaikaiset rakenteelliset tekijät synnyttävät epäsuotuisten olosuhteiden vaarallisia kombinaatioita, joista taas kumpuavat itse itseään vahvistavat tilanne- ja tapahtumaketjut. Prosessin sisäinen vuorovaikutuksellinen dynamiikka on tutkimuksen keskeisenä kohteena.² Vaikka systeemiteoreettisia tarkasteluja on yleensä käytetty tutkittaessa modernin ajan kriisejä, niitä on soveltuvin osin mahdollista käyttää myös analysoitaessa esiteollisen ajan nälkäkriisejä (esimerkiksi Jacques Dupâquier).³ Voidaanko nälkäkriisejä mallintaa ja voidaanko modernin yhteiskunnan kriisiteorioita soveltaa historiaan tekemättä sille liiaksi väkivaltaa, on kysymys, johon ei ole suoraa vastausta.

Jos tutkimus on ottanut niin sanotun pitkän perspektiivin näkökulman, myös toinen tärkeä muutos on ilmeinen. Luonnontieteellisistä kriisiselityksistä on siirrytty enemmän sosiaalisiin ja taloudellisiin, joissa valta ja politiikka ovat nousseet keskeiseen asemaan. On nähty, että kuolema ei ole ollut demokraattinen.⁴ Kriiseistä ovat kärsineet kaikkein köyhimmät. Monet esiteollisen ajan kriisit, myös Suomessa, näyttäisivät

Nälkävuosien uudet tulkinnat ja selitykset

Miikka Voutilainen: Poverty, inequality and the Finnish 1860s famine. Jyväskylä studies in humanities 287, Jyväskylän yliopisto 2016. 329 s. ISBN 978-951-39-6626-3.

Suomen 1860-luvun nälkäkriisi, joka huipentui kevään 1868 massakuolleisuuteen, oli eräs maailmanhistorian tuhoisimmista nälkäkatastrofeista. Noin kahdeksan

1. Cormac Ó Gráda, *Famine. A short history*. Princeton University Press 2009.

2. Paul Howe & Stephen Devereux, Famine Intensity and Magnitude Scales. A Proposal for an Instrumental Definition of Famine. *Disasters* 28:4 (2004), 353–372.

3. Jacques Dupâquier, Demographic crises and subsistence crises in France, 1650–1725. Teoksessa John Walter & Roger Schofield (toim.) *Famine, disease and the social order in Early Modern Society*. Cambridge University Press 1989, 189–199.

kietoutuneen yhteen yhtäältä yleisen proletarisoitumis-kehityksen, toisaalta kaupallistuneiden tuote- ja palvelumarkkinoiden kanssa. Kriisit ovat olleet ravinnon tuotannon, jakelun ja kulutuksen epäonnistumisia, joissa rajalinjat ovat kulkeneet yhteisöjen sisällä, ei välttämättä niiden välillä.

Suomen 1860-luvun nälkäkriisi on viime vuosina noussut uudelleen akateemisen tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteeksi, noin kahdenkymmenen vuoden hiljaisen kauden jälkeen. Uusi nälkävuositutkimuskupolvi on nousemassa esiin. Se ammentaa vahvasta kansainvälisestä teoreettisesti painottuneesta nälkävuositutkimuksesta ja on omaksunut uusia näkökulmia (valta, politiikka, ympäristö, muisti), uusia metodeja (kehittyneet ekonometriset mallit, aikasarja-analyysit, diskurssianalyysi) sekä uusia aineistoja (verotiedot, sää-tiedot, kirjeenvaihdot, tilinpidot, muistitieto). Miikka Voutilainen rakentaa väitöskirjansa kysymyksenasettelun aiemman nälkävuosihistoriatulkinnan pohjalle ja kytkee kysymyksensä tiukasti kansainväliseen nälkäkriisitutkimukseen.

Hän pyrkii vastaamaan seuraavaan neljään pääkysymykseen. Ensimmäiseksi, mitkä tekijät aiheuttivat sen, että suomalainen agraariyhteisö oli niin haavoittuva 1800-luvun lukuisille sadonmenetyksille huolimatta monien positiivisten infrastruktuuritekijöiden olemassaolosta. Haavoittuvuus (*vulnerability*) on avainsana. Toiseksi tekijä kysyy, kuinka laajaa agraari-köyhyys todellisuudessa oli ja missä määrin se oli nopean väestönkasvun seuraus. Kuinka mittavaa oli ”ruohonjuuritason” köyhyys, jossa pienikin putoaminen aiheutti katastrofin? Avainsana on massaköyhyys. Kolmantena kysymyksenä on, missä määrin nälkävuodet vaikuttivat kotitalouksien toimeentuloon lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä. Viimeisenä kysymyksenä Voutilainen pyrkii vastaamaan siihen, mitkä tekijät selittävät alueellisen kuolleisuuden vaihtelun. Tätä varten kirjoittaja käyttää kehittyneitä matemaattista mallinnusta. Kysymyksenasettelun painopiste on nälkävuosia *edeltäneessä kehityksessä*, mutta kaksi jälkimmäistä kysymystä leikkaavat jo *itse prosessiin* ja sen välittömiin *jälkiseurauksiin*.

Tutkimuskysymyksiä esittelevä luku päättyy kahteen kiinnostavaan, koko tutkimuksen näkökulmaa, tarkoitusta ja metodia avaavaan ja selventävään huomautukseen. Voutilaisen mukaan historiantutkimuksen tulisi etsiä lähteidensä avulla erityisestä yleistä, kohota

pelkän satunnaisen yläpuolelle näkemään siinä toistuvuutta ja säännönmukaisuutta. Lisäksi kirjoittajan tavoitteena on pyrkimys kohti synteisiä, yhdistämistä ja yleiskuvaa. Mallintamisen avulla voidaan selittää, mutta myös ennustaa. Tämä on totta, mutta on kokonaan toinen kysymys, miten ne sitten suhtautuvat moderneihin historiantutkimuksen narratiivisiin näkökulmiin ja tulkintoihin, joiden mukaan, oululaista historianfilosofi Jouni-Matti Kuukkasta lainaten, “[...] narrativistinen näkökulma, eli historiantutkijan tuotama kirja ja sen sisältämä teesi on olennainen kontribuutio historiantutkimuksessa” ja edelleen “[...] narraatiot tai teesit eivät ole suoria menneisyyden kuvauksia vaan konstruktioita: ehdotuksia miten menneisyys tulisi nähdä.”⁵ Kumpaan tulkintatapaan tulisi tukeutua?

Miikka Voutilainen kritisoii niitä neljää erilaista tapaa, joilla Suomen 1860-luvun nälkävuodet on yleensä esitetty akateemisessa historiankirjoituksessa tai tulkittu kansallisessa historianäkemyksessä. Samalla hän itse tarjoaa vaihtoehtoisen selityksen. Ensimmäinen on se, että nälkävuodet on nähty ennen kaikkea kansallisen onnettomuutena ilman, että sen kansainvälisiä yhteyksiä tai samanaikaisia vastaavia prosesseja olisi kytketty tarkasteluun mukaan. Nälkäkriisi on yhdistetty näkemykseen maasta syrjäisenä, köyhänä ja eristettynä alueena, jolloin se ajautui kauheaan kriisiin kuin luonnonvoimain pakottamana. Tämä puhe on vapauttanut aikakauden päättävät toimijat kokonaan vastuusta. Toinen löydös on kuolleisuuden määrän ja yhteiskunnallisten luokkien välisen kytköksen irrottaminen toisistaan, joka edellisen havainnon tavoin päästää kriisiin vaikuttaneet tahot vastuusta. Kolmas näkemys liittyy koko kriisiprosessin irrottamiseen pitkäaikaisesta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Voutilainen lainaa alan kansainvälisiä tutkijoita toteamalla aivan oikein, että kriiseillä on aina historialliset, sosiaaliset ja poliittis-taloudelliset syynsä eikä niillä ole selvää alku- eikä lopukohtaa. Kriisi ei alkanut eräästä kohtalokkaasta syyskuun neljännen päivän vastaisesta pakkasyöstä. Neljäs kommentti liittyy sen näkemysten ja tulkinnan kiistämiseen, että nälkävuodet olisivat Suomen taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen (positiivinen) käännekohta. Voutilainen korostaa, että kriisillä oli pitkäaikaiset negatiiviset vaikutukset niin talouden makrotasolla kuin yksityisten perheidenkin kohdalla. Lama ja pula köyhdyttivät maan ja sen asukkaat.

4. Amartya Sen, *Poverty and famines. An essay on entitlement and deprivation*. Clarendon Press & Oxford University Press 1981.

5. Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist philosophy of historiography*. Palgrave Macmillan 2015.

Työ on laaja ja sillä on isot tulokset. Ensinnäkin agraarinen tuotanto kehittyi positiivisesti nälkävuosiin asti. Samanaikaisesti maaseudulla kasvoi erityisesti eräillä alueilla vajaatyöllistetty ja köyhä sosiaalinen alaluokka ja nämä samat alueet olivat erityisen haavoittuvia ulkopuolisille shokeille. Toiseksi kuolleisuus kohosi korkeaksi juuri näillä samoilla alueilla ja köyhimpien väestöryhmien keskuudessa. Lisäksi kato köyhdytti, mutta myös tasasi tuloeroja, ainakin lyhyellä tähtäimellä. Kaiken kaikkiaan väitöskirja muodostaa monipuolisen, yhtenäisen ja kiintoisan tieteellisen kokonaisuuden. Sen tärkein anti liittyy 1800-luvun ajan sosiaalis-taloudellisen rakenteen alueellisen kehityksen oivaltavaan ja tarkkaan tutkimiseen, väestöllisten ja kotitalouksien toimintaan liittyneen tutkimuksen syventämiseen ja köyhyyden yleisten piirteiden uudenlaiseen tarkasteluun. 1860-luvun kriisi käy tämän jälkeen loogisemmin ja selkeämmin ymmärrettäväksi kuin aikaisemmin. Itse nälkäkriisiin prosessina Voutilainen tuo lisävaloa lähinnä koskien kuolleisuuden määrää ja toisaalta siitä, kuinka yksittäiset kotitaloudet selvisivät – tai eivät selvinneet – kriisistä.

Työn ansiot liittyvät myös rohkeaan uudenlaiseen aineistomateriaalin käyttöön, sen onnistuneeseen muokkaamiseen ja taidokkaaseen kvantitatiiviseen analysointiin. Tulokset ovat uskottavia ja vahvoja. Väitöskirja kumoaa monia uskomuksia, tuo uusia näkökulmia ja täydentää jo tiedettyä tietoa. Itse asiassa tuloksia on niin paljon, että niiden esittely ja merkityksen pohdiskelu jäävät melko vähäisiksi. Ehkä seuraava askel olisi ollut aiemmin mainitun Kuukkasen ehdotama konstruktioehdotus siitä, miten kriisitilanteessa kaikki meni huonosti. Se olisi merkinnyt siirtymistä narraatiohistorian alueelle, asioiden keskinäisen kytkeytymisen ja kokonaiskuvan vahvaa tulkittamista.

ANTTI HÄKKINEN, PROFESSORI, VTT
HELSINGIN YLIOPISTO